

*Reforma învățământului primar în Basarabia (1864).
Studiu comparativ*

Alexandru ARGINT

Cuvinte cheie: *Reformă, școli primare, sistem educațional, Basarabia, ocupația rusească*

Introducere

În perioada ocupației țariste a Basarabiei, cultura populației majoritare românești, ca element dinstinctiv și major al naționalității în Epoca Modernă, deși supusă unui amplu proces de rusificare, păstrează caracterul său românesc. Acest lucru a fost posibil datorită mai multor circumstanțe, printre care și perioadei de aproximativ douăzeci de ani, în care populația românească din sud-vestul Basarabiei s-a aflat în componența statului român. Din acest punct de vedere, învățământul din Basarabia a cunoscut mai multe etape în evoluția sa, însă perioada anilor 1857-1878 a fost poate cea mai importantă din punct de vedere al supraviețuirii ca entitate națională românească. Anul 1864 a fost determinant pentru modernizarea învățământului din Basarabia, atât pentru partea sud-vestică, aflată sub administrația românească, cât și pentru cea rămasă sub ocupație rusă. Reformarea învățământului constituia o tendință a epocii, iar în perioada anilor 1857-1878, în Basarabia, au funcționat două sisteme de învățământ diferite, care aveau anumite asemănări, însă conțineau și deosebiri esențiale.

S-ar părea, la prima vedere, că nu este indicat să comparăm sistemul de învățământ românesc cu cel rusesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au puține lucruri în comun. Însă, întrucât în perioada sus-menționată pe teritoriul Basarabiei cele două sisteme au funcționat concomitent, considerăm că o cercetare în spirit istorico-comparativ ar putea fi justificată.

Din perspectivă istoriografică, problema învățământului și legislației educaționale în cele două părți ale Basarabiei a fost abordată constant de o suită de istorici din România și Republica Moldova. Atât în Basarabia, cât și în România încă din epoca modernă a existat un interes, deși sporadic, manifestat de diverși reprezentanți ai școli istoriografice pentru problema învățământului la general și cea a legislației educației, în

mod special. V.A. Urechia¹, N. Iorga², Gh. Ghibănescu³, P. Râșcanu⁴ și Gh. Râșcanu⁵ precum și alții au abordat și cercetat evoluția învățământului în România, inclusiv și în perioada investigată de noi. În Basarabia, apar o serie de lucrări cu referire la istoria învățământului basarabeian în sec. al XIX-lea. Putem aminti aici lucrările semnate de A.M. Zașciuk⁶, I. Mihnevici⁷, A. Stadnițki⁸, C. Ianovski⁹, I. Halippa¹⁰ și alții. Odată cu celebrarea a 100 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus au apărut o serie de lucrări istorice, care elogiiau administrația țaristă, printre care, referitor la domeniul instrucțiunii publice: P.A. Lotoțkii¹¹ și I.M. Parhomovici¹².

De asemenea, în perioada interbelică au apărut mai multe lucrări cu referire la istoria Basarabiei, care vizau direct sau indirect învățământul din această regiune în secolul al XIX-lea. Din categoria acestor autori îi avem în vedere pe Petru Cazacu¹³, Ion Nistor¹⁴, Ștefan Ciobanu¹⁵, Z. Arbore¹⁶ și alții.

¹ V.A. Urechia, *Istoria Școlilor de la 1800-1864* (4 volume), București, Imprimeria Statului, 1892-1901; Idem, *Școlile sâtești în România. Istoricul lor de la 1830-1867 cu anesarea tuturor documintelor relative la cestiune*, București, 1868.

² N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928.

³ Gh. Ghibănescu, *Școlile normale primare (din inițiativa particulară). O pagină din istoria învățământului pedagogic din România. Introducere*, Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva”, București, 1906.

⁴ P. Râșcanu, *Istoricul învățământului secundar, lucrat din însărcinarea Ministerului Instrucțiunii*, Tipografia Națională, Iași, 1906

⁵ Gh. Râșcanu, *Istoricul învățământului particular în România din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva”, București, 1906.

⁶ M.A. Zașciuk, *Materiali dlea gheografii i statistiki Rossii. Bessarabskaia oblasti*, S-Pb., 1862.

⁷ I. Mihnevici, *Istoriciskii vzglead na ucebnie zavedeniia Novorossiiskogo craia i Bessarabii*, Odessa, 1843.

⁸ A. Stadnițki, *Meri o razvitiy prosveșcenia v Bessarabii po prisoeineniiu eio k Rossii v 1812 g. // Kișinevskie eparhialnîe vedomsti*, 1883 – Nr. 5.

⁹ C. Ianovschii, *Kișinevskaia ghimnaziya. Istorico-statisticeskiy ocerk. 1833-1863 // Zapiski Bessarabskogo oblastnogo statisticeskogo comiteta*, Kișinev, 1867, Tom II.

¹⁰ I. Halippa, *Ocerki po istorii narodnogo obrazovaniia v Bessarabii v pervoi polovine XIX v. „Trudî Bessarabskoi ucebnoi arhivnoi komisii”*, Chișinev, 1902, Tom II.

¹¹ P.A. Lotoțki, *Istoria Kișinevskei duhovnoi seminarii*, Kișinev, 1913.

¹² I.M. Parhomovici, *Duhovno-ucebnîe zavedenia Kișinevskei eparhii*, Kișinev, 1913.

¹³ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1918)*, Iași, Editura Viața Românească S.A., 1924.

Reprezentanții istoriografiei postbelice, atât din România cât și din RSSM, au cercetat învățământul din Basarabia anilor 1857-1878 și structurile bazei legislative, iar aici amintim lucrarea basarabeianului Tudor Ciobotaru, care a editat în 1962 *Contribuții la istoria învățământului din Basarabia*¹⁷, revăzută și reeditată într-o versiune mai vastă, cu implicarea mai multor autori, în 1991, *Istoria învățământului și gândirii pedagogice în Moldova*¹⁸. Merită a fi menționat în acest context și contribuția lui Timofei Craciun¹⁹, care, în lucrarea sa *Развитие школы и педагогической мысли в Молдавии (Dezvoltarea școlii și gândirii pedagogice în Moldova)*, face o incursiune în istoria învățământului basarabeian din cele mai vechi timpuri până în secolul al XX-lea, însă din cauza abordărilor sale prin prisma luptei de clasă și a altor clișee ale istoriografiei sovietice își pierde din valoare. În România, a fost editată lucrarea lui Ilie Popescu-Teiușan *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucțiunii publice din 1864*²⁰, care analizează mai detaliat legea promulgată de Alexandru Ioan Cuza și care a fost aplicată și în sudul Basarabiei în anii 1864-1878.

Odată cu căderea regimurilor comuniste în Republica Moldova și România cercetarea istorică se debarasează de dogmele și limitările ideologice, lucru care va impulsiunea studierea mai obiectivă și profundă a învățământului din România și Basarabia anilor `50-`70 ai secolului XIX. Nichita Adăniloiaie²¹ s-a ocupat de studierea instrucțiunii publice primare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, inclusiv și cea din sudul Basarabiei în lucrarea sa *Istoria învățământului primar (1859-1918)*, apărută în 1998. În același context merită a fi menționat și Nicolae Isar²²,

¹⁴ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1991,

¹⁵ Șt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1923.

¹⁶ Z.C. Arbore, *Basarabia în secolul XIX-lea*, text îngrijit Ion și Tatiana Varta, ed. Novitas, Chișinău, 2001.

¹⁷ F.F. Cibotaru, *Contribuții la istoria învățământului din Basarabia*, Chișinău, 1962.

¹⁸ T.T. Ciobotaru, coord., *Istoria învățământului și gândirii pedagogice în Moldova*, Chișinău, Lumina, 1991.

¹⁹ T.A. Craciun, *Razvitie školi i pedagogiceskoi mîsli v Moldavii*, Kișinev, 1985.

²⁰ I. Popescu-Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea Instrucțiunii Publice din 1864*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963.

²¹ N. Adăniloiaie, *Istoria învățământului primar (1859-1918)*, București, Editura Cris Book Universal, 1998.

²² N. Isar, *Școala și biserica în societatea românească (1800-1914) – Studii*, București, Editura Universității din București, 2012; Gr. Ciudin, *Din istoria*

care s-a ocupat mai detaliat de problema legislației instrucțiunii publice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Remarcăm și lucrarea *Istoria învățământului din România* Volumul II²³, avându-l coordonator pe Anghel Manolache, în care au fost inserate informații prețioase despre legislația școlară, evoluția învățământului din România în perioada 1821-1918, cât și în provinciile românești din afară. Referindu-ne la învățământul primar din cele trei județe sud-basarabene, Cahul, Bolgrad și Ismail, merită a fi menționată cercetarea lui Ion I. Solcanu, publicat recent, cu titlul *Școala românească în județele Cahul, Bolgrad și Ismail pe durata reintrupării la Principatele Române (1857-1878)*²⁴, în care realizează o investigație a procesului înființării școlilor primare, dar și a activității acestora pe durata celor două decenii de administrație românească. În Republica Moldova, în afară de Tudor Ciobotaru, s-au remarcat mai mulți istorici tineri care demonstrează un interes aparte pentru problema învățământului din Basarabia de diverse nivele.

Cu toate acestea, în ciuda acestor contribuții, nu există un studiu complex și cuprinzător care să reconstituie istoria învățământului din Basarabia în epoca modernă, incluzând și perioada administrației românești din cele trei județe sud-basarabene. În ultimii 20 de ani s-au remarcat mai mulți cercetători care abordează diverse teme din istoria Basarabiei secolului al XIX-lea, în lucrările lor fiind menționată și tema învățământului. Din șirul acestora foarte puțini au cercetat, de o manieră complexă, acest aspect al evoluției societății basarabene și baza sa legislativă. Este necesar pe viitor o atitudine de colaborare și implicare a Ministerului Educației din Republica Moldova față de această problemă, care ar avea mai multe performanțe, dacă ar cunoaște și întreaga istorie a învățământului din Basarabia (Moldova).

Originile politicilor publice în domeniul învățământului

Pornind de la evenimentele anterioare, prima intervenție directă legislativă a politicii statului în domeniul învățământul laic din Basarabia ocupată de Imperiul Rus se produce abia în anul 1827, când guvernul rus a aprobat un set de măsuri, care va fi cuprins în circulara *Instrucțiunea cu*

---

politicii școlare românești. Problemele învățământului în dezbaterile Parlamentului (1864-1899), București, Editura Universității din București, 2004.

²³ A. Manolache, coord., *Istoria Învățământului din România*, Vol. II (1821-1918), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993.

²⁴ I.I. Solcanu, *Școala românească în județele Cahul, Bolgrad și Ismail pe durata reintrupării la Principatele Române (1857-1878)*, București, Editura Enciclopedică, 2013.

*privire la înființarea școlilor în regiunea Basarabia*²⁵. În conformitate cu prevederile acestui document au fost organizate: un gimnaziu²⁶, la 12 septembrie 1833, și 6 școli ținutale²⁷, în anul 1828, în Chișinău, Bălți, Hotin, Bender, Akkerman și Ismail. Se preconiza în școlile ținutale din orașele Chișinău și Bălți să fie angajați profesori care să cunoască și să predea regulile gramaticale ale limbii române datorită faptului că aceasta este dominantă. Pe lângă toate indicațiile cu referire la partea financiară a problemei, acest document prevedea ca școlile din Basarabia să fie conduse de un director special, care urma să devină și directorul viitorului gimnaziu. De fapt, se menționa înființarea unei direcții școlare în Basarabia care să aibă sub auspiciile sale școlile din acest ținut, care va fi creată în 1828, sub denumirea de *Direcția școlilor primare din Basarabia*²⁸.

În acest context este necesar să menționăm că primele instituții primare laice înființate în Basarabia de Ministerul Instrucțiunii Publice al Imperiului Rus au fost școlile lancasteriene, cu instruire reciprocă. La început, ele erau subordonate autorităților ecleziastice, iar din anul 1828, când va fi înființată *Direcția Școlilor Primare din Basarabia*, această categorie de instituții de învățământ a capătat o subordonare dublă. Începând cu anul 1835, toate școlile primare vor fi administrate de către respectiva direcție²⁹. În ciuda acestui fapt, înființarea școlilor primare laice³⁰ a fost un proces foarte anevoios, iar până la începutul anilor '40 exista o singură școală primară laică de stat. Acest proces s-a amplificat abia după anul 1840, iar în felul acesta până în anul 1852 vor fi atestate șapte asemenea școli³¹.

În Basarabia, învățământul primar laic a fost reorganizat în baza *Statutului gimnaziilor, școlilor ținutale și parohiale laice subordonate*

---

²⁵ „Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii”, în continuare PSZRI, Sobranie Vtoroe. Tom 2 (1827): Zakonî (800-1676), zakon 1520, Sankt-Peterburg, 1830, p. 995.

²⁶ Instituție școlară de nivel secundar (medie) în Imperiul Rus cu 7 clase de studii.

²⁷ Instituții de învățământ primar, înființate în centrele ținutale (județene) din Basarabia și care cuprindeau primele patru clase din gimnaziu, lucru care până în anul 1837 favoriza frecventarea lor și continuarea studiilor absolvenților acestora în gimnazii.

²⁸ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 179.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Erau instituții primare elementare înființate de Ministerul Instrucțiunii Publice și susținute financiar de acesta, sau de consiliile de administrație locală.

³¹ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 179.

*universităților din Sankt-Petersburg, Moscova, Kazan și Harkov*³², care a fost aprobat la 8 decembrie 1828, dar care va fi implementat abia în anii 1836-1838, când școlile din Basarabia vor fi reorganizate în conformitate cu prevederile acestui document. Prevederile *Statutului* se refereau la instituțiile de învățământ laice din Imperiul Rus și stipulau anularea statutului anterior, ce intrase în vigoare în anul 1804. Caracterul său era unul discriminatoriu, întrucât prevedea instituirea învățământului de castă și genera o ruptură între învățământul primar și cel secundar, fenomen care a fost implementat și în Basarabia. Acest act legislativ stipula ca sistemul de învățământ laic să fie sub auspiciile ministerului de resort, iar universitățile erau declarate centre regionale care exercitau rolul de coordonator. Școlile primare laice erau subordonate supraveghetorilor de stat din cadrul școlilor ținutale, dependente de directorul gimnaziului regional, care era și directorul direcției de învățământ a provinciei. Activitatea mai multor gimnazii era coordonată de o circumscripție de învățământ, care se afla în administrarea directă a universității³³. După implimentarea *Statutului*, la 1837, școlile ținutale au devenit instituții primare urbane, inclusiv cea de la Ismail, iar mai târziu și cea din Cahul. Absolvenții școlilor ținutale nu aveau dreptul să-și continue studiile în cadrul gimnaziilor, circumstanță care generează acea ruptură anterior menționată între învățământul primar și cel secundar din Basarabia.

Școlile primare din Basarabia, după implementarea prevederilor *Statutului* din 1828, se aflau sub autoritatea a două ministere: Ministerul Învățământului Public și Ministerul Domeniilor Statului. În sudul Basarabiei, din prima categorie făcea parte școala lancasteriană din Ismail, care a fost fondată la 28 mai 1824, iar mai târziu a fost înființată una și în orașul Cahul. Școlile lancasteriene primare, cele ținutale și cele câteva școli primare de stat erau singurele sub autoritatea ministerului de profil.

Majoritatea absolută a școlilor primare din satele basarabene au fost fondate de către Ministerul Domeniilor Statului. Școlile primare din cadrul acestui minister erau mai variate și mai numeroase, chiar și în sudul Basarabiei. În cazul dat avem în vedere, mai ales școlile primare ale coloniștilor bulgari, care, până la 1850, erau distribuite câte una în fiecare colonie. Acestea erau frecventate de băieți și de fete, însă numărul celor din ultimelor era mult mai mic. O altă categorie de școli primare erau cele de plasă³⁴, care erau înființate pentru copiii țăranilor de pe domeniile statului,

---

³² PSZRI, Sobranie Vtoroe (1825-1881), Tom 3 (1828): Zakonî (1677-2574), zakon 2502, Sankt-Peterburg, 1830, p. 1097.

³³ PSZRI, Sobranie Vtoroe (1825-1881), Tom 3 (1828), p. 1099.

³⁴ Școli primare, cu durata studiilor de doi ani, care erau înființate pe domeniile statului din Basarabia, aflate în 6 plase ale ținuturilor Akkerman, Bender

unde existau parohii cu doi sau mai mulți preoți, având drept scop pregătirea cancelariștilor și micilor funcționari pentru administrația de stat. Cu timpul, acestea vor deveni școli parohiale laice obișnuite³⁵. Pe lângă școlile de plasă, pe domeniile statului funcționau și școlile primare elementare. Asemenea școli activau și în sudul Basarabiei unde domeniile statului erau considerabile.

În cadrul domeniilor statului au fost înființate și școli primare particulare de băieți și fete, cum sunt cele din orașele Ismail și Reni³⁶. Chiar dacă efectele acestora au fost modeste, ele au avut totuși un anumit rol pentru dezvoltarea învățământului primar pentru fete, școlile particulare fiind primele de acest tip. De asemenea, nu trebuie trecut cu vederea învățământul profesional: în sudul Basarabiei, la Bolgrad, a funcționat începând cu anul 1848 o asemenea școală, care forma specialiști pentru sistemul cadastral, dar și arhitecți. În acest context, este necesară menționarea învățământului ecleziastic, care o bună perioadă de timp a fost unicul în regiunea sud-vestică a Basarabiei cu predare în limba română pentru populația băștinașă.

Reformele: legislație, motivații, consecințe

În momentul revenirii celor trei județe din sudul Basarabiei la Principatul Moldovei, învățământul din Basarabia funcționa în conformitate cu legea din 1828. Relativ la sistemul educațional moldovenesc, în 1857 era în vigoare *Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*, care intrase valabil din iunie 1851. Acesta prevedea instituirea învățământului primar gratuit, dezvoltarea învățământului de toate gradele, instruirea cadrelor didactice, elaborarea manualelor, înființarea de școli primare la sate, inclusiv de fete³⁷. De asemenea, se vorbea despre eliminarea priorităților pentru fiii boierilor, potrivit prevederilor din *Regulamentul Organic*, și majorarea numărului internilor fără plată, în baza situației familiare și a meritocrației, la fel și sistemul de învățământ din trei cicluri: primar, secundar și „înalte etc.”³⁸. Din nefericire, unele prevederi ale acestui regulament cu privire la învățământul primar nu au fost implementate. Acest document va sta la baza viitoarei legi privind

---

și Hotin, fiind subordonate Ministerului Domeniilor Statului și Arhiepiscopieie Basarabiei (T. T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 192).

³⁵ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 193.

³⁶ *Ibidem*, p. 196.

³⁷ N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 23-24.

³⁸ A. Manolache, *op. cit.*, p. 151.

instrucțiunea publică din 1864³⁹. Astfel, pentru început, școlile care funcționau la 1857 în cele trei județe sud-basarabene, vor fi reorganizate în conformitate cu prevederile legislației în vigoare în Principatul Moldovei, iar noile școli înființate se vor baza pe *Așezământul din 1851*, cu excepția Școlii Centrale din Bolgrad⁴⁰. Mai trebuie spus că, în perioada anilor 1857-1878, în Basarabia au existat doar două nivele de învățământ: primar și secundar. Chiar dacă în ținut nu exista nici o universitate, tinerii basarabeni au putut să-și continue studiile peste hotarele Basarabiei. Tinerii din România, chiar aveau posibilitate să obțină burse de studii acordate de stat în afara țării.

După cum am arătat deja, anul 1864 a fost determinant pentru modernizarea învățământului din Basarabia, atât în partea sud-vestică, aflată sub administrația românească, cât și în partea rămasă sub ocupație rusă. În România, reforma învățământului a fost realizată printr-o singură lege, promulgată de domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza, la 25 noiembrie 1864, sub denumirea de *Legea Instrucțiunii din 1864*⁴¹. Deși criticată de mulți oponenți ai domnitorului, aceasta a fost prima lege organică modernă din spațiul românesc, care a instituit obligativitatea studiilor primare, cât și parțial gratuitatea acestora. Totodată, acest act normativ a creat un sistem școlar unic în România, care până la acel moment a avut diferite niveluri de dezvoltare pe teritoriul său. Chiar dacă avea unele lacune și neajunsuri, faptul că această lege a rezistat, cu mici completări, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, scoate în evidență rolul deosebit al acesteia pentru prima perioadă de modernizare a societății românești. Nu ne vom opri la toate nivelele de învățământ, ci vom analiza doar prevederile și aplicarea lor pentru învățământul primar.

Legea Instrucțiunii din 1864 se referea în mare parte la învățământul primar. În articolul 6 din *dispozițiile generale* se declară principiul obligativității și cel al gratuității învățământului primar. Dezvoltarea acestor principii le găsim în secțiunea *Despre obligațiunea instrucțiunii*. Învățământul primar era încadrat în „școli primare din comunele rurale și urbane”⁴². În cadrul învățământului primar erau două

---

³⁹ N. Adăniloie, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁰ Această instituție va fi organizată după un statut special, „Hrisovul caimacamului Vogoride”, din 10 iunie 1858. *Hrisovul Căimăcămiei pentru Scoalele din Bolgrad*, Iassi, Tipografia Buciumului Roman, 1858.

⁴¹ C. Lascar, I. Bibiri, *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor deciziuni și dispozițiuni generale ale acestui departament de la 1864-1901*, Imprimeria Statului, București, 1901, p. 9.

⁴² C. Lascar, I. Bibiri, *op. cit.*, p. 9.

tipuri de cadre didactice: învățători și învățătoare în școlile primare rurale, iar „institutorii și institutrice” erau prezentanți în școlile primare urbane⁴³.

Obligativitatea instrucțiunii primare va sta la baza învățământului public. Copiii de ambele sexe, cu vârstele cuprinse între 8 și 12 ani, erau obligați să frecventeze școlile primare, iar nerespectarea acestei prevederi a legii comporta penalități aplicate persoanelor responsabile pentru acești copii. Aceștia, după trei zile de la avertisment, erau amendați de *Consiliul comunal*, informat de profesori, revizori sau subrevizori, cu 20 de parale la oraș și 10 parale la sate pentru fiecare zi lipsită de copii. Amenda putea fi achitată în bani sau cu muncă în folosul comunei, iar legea preciza că în caz de recidivă amenda urma a fi dublată⁴⁴. Pentru aplicarea strictă a obligativității, la începutul anului școlar se efectua un recensământ al copiilor de vârstă școlară, o noutate în domeniul instrucțiunii publice⁴⁵. Totuși, puteau să se eschiveze de la trimiterea copiilor la școală, părinții care demonstau școlarizarea copiilor lor la domiciliu sau într-o instituție privată.

În articolul 43 al legii se stipula că învățământul primar era și parțial gratuit, datorită faptului că salariile profesorilor și a personalului administrativ, materialele didactice pentru copii săraci, baza materială a școlilor erau asigurate de stat, iar restul cheltuielilor erau din contul comunelor, inclusiv asigurarea localului. Totodată, era prevăzută și posibilitatea întreținerii totale a școlilor primare de către comunitățile locale, în baza articolului 43 a legii sus-menționate⁴⁶. În sud-vestul Basarabiei, în multe localități rurale au funcționat școli primare comunale, întreținute în exclusivitate de comunitățile locale. Chiar și în orașe erau încurajate școlile primare „sucursale”, care erau întreținute financiar de consiliile locale.

Durata studiilor primare, conform legii era de 3 ani, însă această prevedere nu s-a aplicat, păstrându-se tradiția școlilor primare cu 4 clase. Conform legii, se preconiza înființarea la orașe câte cel puțin a unei școli primare separată pentru băieți și una pentru fete, în comunele rurale mai mari – câte o instituție de învățământ primară pentru băieți și una pentru fete, iar în comunele mai mici, câte o școală mixtă. Instituțiile școlare primare din orașe aveau câte doi profesori, iar cele de la sate – câte unul⁴⁷. Studiile în România se efectuau în limba română, iar obiectele de studii prevăzute de lege erau: citirea și scrierea, catehismul, noțiuni de gramatică, aritmetică elementară (cele 4 operațiuni și sistemul măsurilor), noțiuni de geografie, istoria patriei, dreptul administrativ, igiena, iar în școlile primare

---

⁴³ *Ibidem*, p. 10.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 11-12.

⁴⁵ I. Popescu-Teiușan., *op. cit.*, p. 96.

⁴⁶ C. Lascar, I. Bibiri, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁷ N. Isar, Gudin Cr., *op. cit.*, p. 23.

pentru fete era inclus ca obiect obligatoriu de studiu disciplina *lucrul manual*⁴⁸.

Inspekția școlilor primare era înfăptuită de revizori (câte unul pe județ sau în două județe) și subrevizori, care elaborau anual rapoarte despre starea învățământului din județele lor. În școlile primare orășenești institutorii claselor superioare inspectau ceilalți institutori. La nivelul fiecărei comune se înființau comitete școlare, care controlau instituțiile de învățământ doar din punct de vedere administrativ⁴⁹.

În Imperiul Rus, din componența căruia continua să rămână cea mai mare parte a Basarabiei, reformarea sistemului educațional s-a efectuat prin legi diferite, modificate ulterior, lucru care, în esență, a bulversat sistemul educațional. Pentru învățământul primar rus din perioada anilor 1864-1874 s-au adoptat trei legi: prima, *Cu privire la școlile primare pentru popor*⁵⁰ publicată la 14 iulie 1864, a doua, *Cu privire la școlile urbane*⁵¹, prin care școlile ținutale erau transformate în școli primare urbane, și a treia lege, care o modifica pe prima numai după 10 ani, numită *Noul statut al școlilor primare pentru popor*⁵², publicată la 25 mai 1874. Cel mai important efect al acestor legi a fost că s-au creat condiții pentru integrarea în procesul educațional a unui număr mai mare de copii ai țăranilor români basarabeni, care până la acel moment fusese excluși din învățământ.

Statutul școlilor primare din Imperiul Rus, aprobat în 1864, nu impunea obligativitatea și gratuitatea studiilor primare și nici nu stabilea numărul exact al anilor de studii și al celui de clase. În general, au fost instituite școli cu o clasă și cu trei ani de studii. Toate tipurile de școli primare existente, cu excepția învățământului la domiciliu, erau subordonate Ministerului Instrucțiunii Publice, iar cu timpul acestea se vor reorganiza doar în școli primare rurale și urbane. Școlile primare rurale noi înființate erau considerate din start de stat, iar cele urbane, înființate de comunități, dacă acceptau ca directorul acestor instituții să fie numit de ministerul de resort. Dreptul de înființare a școlilor primare laice îl aveau comunitățile sătești, moșierii pe proprietățile private, zemstvele⁵³ orășenești și ținutale,

⁴⁸ N. Isar, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ PSZRI, Sobranie Vtoroe, Tom 39 (1864): Otdelenie I: Zakonî (40457-41318), zakon 41068, Sankt-Peterburg, 1867, p. 613.

⁵¹ PSZRI, Sobranie Vtoroe, Tom 47 (1872): Otdelenie I: Zakonî (50383-51051), zakon 50909, Sankt-Peterburg, 1875, p. 727.

⁵² PSZRI, Sobranie Vtoroe, Tom 49 (1874): Otdelenie I: Zakonî (52982-53684), zakon 53574, Sankt-Peterburg, 1876, p. 834.

⁵³ Formă de guvernare locală instituită în timpul reformelor din Imperiul Rus de țarul Alexandru al II-lea. Prima zemstvă a fost creată prin lege în 1864,

comunitățile religioase, diverse ministere etc., diferența constând doar în întreținerea financiară a acestora. Școlile înființate în mod individual erau întreținute individual, iar cele instituite de ministere erau subvenționate din bugetul de stat. Acest lucru explică creșterea rapidă a numărului școlilor primare, începând cu aplicarea, în anul 1868, a prevederilor legii *Cu privire la școlile primare pentru popor*.

Școlul învățământului primar era specificat chiar în articolul 1 al *Statutului școlilor primare pentru popor*: „de a întări în popor noțiunile religioase și morale și răspândirea cunoștințelor elementare utile”⁵⁴. Toate studiile se efectuau în limba rusă, iar obiectele de studiu erau: Religia (catehismul și istoria sfântă), citirea pe baza cărților laice și bisericești, scrierea, primele patru operații aritmetice și cântul bisericesc, acolo unde era posibil⁵⁵. La aplicarea acestei legi în Basarabia, în 1868, la această listă s-a mai adăugat pentru băieți studierea unei meserii, iar pentru fete lucrul manual (croșetatul) și studiul bunelor maniere⁵⁶. În textul legii nu era specificat numărul anilor de studii, dar în practică se păstra școala primară cu 2-3 ani de studii. Pe lângă școlile primare rurale, după legea din 1872 s-au înființat și școli urbane care erau de 2-4 clase și cu 6 ani de studii, cu următoarele obiecte de studiu: religia, citirea și scrierea, limba rusă și citirea slavonei bisericești cu traducerea în limba rusă, aritmetica, geometria practică, geografia și istoria patriei, cu unele elemente de geografie și istorie universală, elemente de istoria artei și fizicii, pictură și desen, muzica și gimnastica⁵⁷. Exista, deci, o diferență mare între școlile primare urbane și rurale, diferențe manifestându-se și între așezămintele orășenești.

În școlile primare rurale activau un învățător și un preot, care preda religia, iar în școlile primare urbane era un profesor de religie și câte un învățător în fiecare clasă. Astfel, învățământul primar era unul diferit și discriminatoriu față de copiii din spațiul rural și urban, diferența persistând chiar și între școlile primare sătești. Elementul ecleziastic era unul pronunțat în învățământul rusesc, deoarece statul antrenase, la modul direct biserica în procesul educațional.

Școlile primare erau întreținute în exclusivitate de comunități. La sfârșitul anului 1869, din cele 131 de școli primare, doar una era întreținută de stat, 18 din veniturile orășenești, 76 din contul comunităților sătești, etc⁵⁸.

---

celelalte instituindu-se treptat (de exemplu, în Basarabia se aplică legea abia în 1870).

⁵⁴ T.A. Craciun, *op. cit.*, p. 113.

⁵⁵ PSZRI, *Sobranie Vtoroe*, Tom 39 (1864): Otdelenie I..., p. 614.

⁵⁶ *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, în continuare ANRM, F. 2, inv.1, d. 8001, f. 26-26v.

⁵⁷ PSZRI, *Sobranie Vtoroe*, Tom 47 (1872): Otdelenie I..., p. 729.

⁵⁸ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 299.

Școlile primare erau supravegheate de consiliul ținutal, care era alcătuit din reprezentanți ai Ministerului Învățământului Public (directorul școlii ținutale) și Ministerului Afacerilor Interne (șeful poliției locale), ai bisericii ortodoxe, doi reprezentanți ai consiliului zemstvei ținutale și câte unul din partea acelor departamente care subvenționau sau instituiau școlile primare. În orașe, unde funcționau școli primare finanțate din contul comunității orășenești, se delega și un reprezentant al obștei aceluia oraș. Acest consiliu avea atribuții largi, de la înființarea și numirea profesorilor, până la destituirea și lichidarea instituțiilor de învățământ. Prezența reprezentanților organelor de forță în acest consiliu vădește, de fapt, controlul aproape total al procesului de învățământ de către statul rus. Direcția școlilor din Basarabia devine organul de supraveghere a procesului educațional din Basarabia, toate instituțiile de învățământ din ținut fiind de fapt sub auspiciile sale.

Legea din 1874 nu conținea modificări majore, cele câteva fiind mai mult de ordin tehnic, dar cu un evident caracter restrictiv. Astfel, președintele Consiliului ținutal nu mai era ales de membrii acestuia, ci era numit mareșalul nobilimii. Totodată, se pun bazele școlii primare cu două clase, care conținea elemente de modernitate față de școala primară cu o clasă.

Diferențe și similitudini

Școala primară românească din cele trei județe sud-basarabene avea unele similitudini cu cea din Basarabia aflată sub ocupația imperială rusă, în virtutea instruirii și a mentalității specifice epocii moderne, însă, totodată, se face remarcată o mare deosebire pe care am enunțat-o deja mai sus. Mai întâi de toate merită a fi evidențiat obligativitatea învățământului primar și procesul de evidență a copiilor pentru școlarizare din sistemul de învățământ românesc, pe când în cel rusesc atare fenomene erau încă inexistente. Continuitatea procesului educațional era o posibilitate pentru o bună parte a populației României, pe când în Basarabia rusească era doar o prioritate a populației înstărite și privilegiate. Importante categorii sociale, în special din spațiul rural, erau private de accesul la studii secundare și universitare. Dacă în România pentru admitere în învățământul secundar erau obligatorii studiile primare, în Imperiul Rus era obligatoriu un examen general pentru candidat, iar studiile secundare, de regulă, puteau să le urmeze doar absolvenții școlilor orășenești.

Durata studiilor se diferenția în școlile primare rusești, atât rurale, cât și urbane, pe când în România aceasta era identică pentru toate școlile de acest gen. În Imperiul Rus, din cauza diversității tipurilor școlilor primare rurale, durata studiilor era diferită, fenomen evidențiat anterior. Cum am menționat mai sus, școlile urbane înființate în urma reorganizării școlilor ținutale erau de 2-4 clase, cu 6 ani de studii: în cele cu 2 clase durata

studiilor era de 4 ani în clasa I-a și 2 ani în clasa a II-a; cu 3 clase se studia câte 2 ani într-o clasă și în cele cu 4 clase se studia în primele două clase câte doi ani, iar apoi câte un an în fiecare clasă⁵⁹. Astfel, procesul de instruire și cunoștințele oferite și recepționate de elevi erau diferite din această cauză. Exista o discriminare evidentă a populației de la sate în Imperiul Rus prin această atitudine față de procesul de instruire primară, fenomen mai puțin sesizabil în România.

Procesul de înființare a școlilor primare în sud-vestul Basarabiei era mereu încurajat și parțial finanțate de statul român sub orice formă, iar școlile primare basarabene rusești se confruntă cu diverse obstacole de ordin administrativ, financiar, care îngreunau procesul de instituire a școlilor. Singura sancțiune aplicată de către autorităților române era cauzată de pregătirea nesatisfăcătoare profesională a candidaților pentru funcția de învățători, lucru care uneori putea duce la închiderea unor școli neperformante până la concursurile de angajare și identificare a cadrelor didactice necesare. În școlile primare rusești, înființate în satele Basarabiei după anul 1868, principiul calității cadrelor didactice nici nu era prevăzut, singura obligativitate era asistența financiară din partea comunităților obștești, cât și mai multor școli primare⁶⁰. În România statul garanta, în caz de necesitate, salariul învățătorilor, asigurarea cu cărți a copiilor din familii nevoiașe, cât și alte cheltuieli. Școlile primare rusești puteau profita de finanțarea statului doar atunci când acestea erau înființate și întreținute de stat, în epocă înregistrându-se un număr infim de astfel de școli. Similitudini între școala rusească și cea românească constau în faptul că localurile pentru școlile primare erau identificate și întreținute de comunitate, fenomen de altfel specific pentru epoca modernă.

Programele școlare românești pentru școlile primare rurale erau mai vaste și mai generale, fapt care permitea continuarea studiilor secundare, în timp ce programele rusești se limitau la noțiuni de citire și gramatică, religie și cele patru operațiuni aritmetice și cântul bisericesc. Totodată, principiul obligativității limbii române în școlile primare din sudul Basarabiei era deseori încălcat de profesorii de origine bulgară, care țineau cursurile în limba bulgară, pe când în școlile primare rusești, care erau aspru supravegheate, acest lucru era aproape imposibil.

În școala primară românească, potrivit legii din 1864, programul de studii și conținutul acestuia erau întocmite de către profesorii instituțiilor respective, în timp ce pentru cea basarabeană rusă din anul 1869, programa de studii, cu o scurtă descriere a conținutului, era elaborată de către Direcția Școlilor. Pregătirea cadrelor didactice constituia încă o problemă serioasă în

---

⁵⁹ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 301.

⁶⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, p 26-26v.

ambele sisteme educaționale ce funcționau în Basarabia anilor 1857-1878. În Imperiul Rus au fost înființate instituții de pregătire a profesorilor școlilor orășenești, șapte la număr în tot Imperiul, în timp ce în România au fost create Școli Normale de pregătire a cadrelor didactice, una fiind înființată în orașul Ismail, în anul 1876.

Învățământul primar românesc, în comparație cu cel rusesc din Basarabia, avea o conotație laică mai evidentă, datorită implicării în procesul educațional doar a reprezentanților clerului și nu a bisericii, în general, iar cu timpul va apărea necesitatea ca preoții locali, implicați în procesul instructiv să fie obligați de a alege cariera didactică sau cea ecleziastică. Pentru un timp îndelungat, în multe provincii ale Imperiului Rus, inclusiv și în Basarabia, principala sursă de cadre didactice era biserica.

Concepția educațională românească prevedea recurgerea la cultivarea dragostei față de Dumnezeu, de Domnitor, apoi față de Istoria și de Națiunea Română, pe când în Imperiul Rus erau impuse dogmele bisericești, supunerea față de Împărat și familia sa, superioritatea slavilor și a rușilor în mod special, cât și deznaționalizarea popoarelor captive. Școala românească educa cetățeni cu cunoștințe vaste în diverse domenii, persoane active, buni creștini, oameni liberi și cu afirmarea spiritului național, pe când autoritățile rusești își doreau cetățeni docili, umili, supuși și ascultători.

Astfel, școala românească și cea rusească în Basarabia se deosebeau nu numai din punct de vedere metodic-didactic, dar și conceptual.

Cea mai mare importanță a *Statutului școlilor primare pentru popor din 1864*, aplicat în Basarabia în 1868, a fost faptul că s-au creat condiții pentru antrenarea în procesul educațional a copiilor țăranilor români basarabeni, într-un număr mai mare. Până la acel moment, comunitățile românești nu au avut un cadru legal favorabil și nici posibilitatea de a înființa școli primare pe domeniile marilor proprietari funciari. Școlile primare erau întreținute în totalitate de comunitățile sătești sau orășenești⁶¹, de zemstvele locale, în timp ce numărul școlilor primare finanțate din bugetul statului era unul infim, lucru deja evidențiat anterior.

Concluzii

Prin intermediul acestui studiu comparativ am intenționat să scoatem în evidență principalele prevederi ale legislației din România și Imperiul Rus în domeniul învățământului primar laic, instituite prin

---

⁶¹ O excepție fiind școlile ținutale, care, până la 1872, funcționau în conformitate cu prevederile Statutului din 1828, fiind finanțate de stat; de asemenea, școala de două clase din Zărașeni era finanțată din contul Visteriei Statului (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 28v).

reformele din anul 1864, care au avut un impact important asupra evoluției învățământului basarabean. De menționat este faptul că reformele de bază au fost inițiate în spiritul epocii și al ideilor care erau împărtășite de oamenii politici ai vremii și trebuie tratate ca atare. În Rusia imperială funcționa un sistem politic, cu reminiscențe medievale, absolutist, care suporta primele elemente de modernizare, în timp ce în Principatele Române, care au alcătuit apoi România, elemente de modernitate în domeniul învățământului au fost înregistrate cu câțiva zeci de ani mai devreme, fapt care a facilitat o reformă modernă a instrucției publice, cu elemente democratice.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reformele din domeniul instrucțiunii publice, atât în România, cât și în Imperiul Rus au condus la impulsivitatea dezvoltării rețelei de școli din Basarabia, iar aplicarea acestor legi au avut drept urmare o diferențiere accentuată a caracterului instrucțiunii în cele două țări. Școala din sud-vestul Basarabiei a avut un caracter modernizator și general, pe când, în Imperiul Rus a fost impusă dogma, promovată de naționalizarea populației majoritare și separarea instruirii pe caste.

Efectele acestor reforme a fost benefice pentru învățământul din Basarabia, care înregistrează cea mai prolifică perioadă de dezvoltare a învățământului primar pe teritoriul său de până atunci, caracterizat prin două modele diferite. Pe de o parte, populația basarabeană cunoaștea o intensificare a procesului de rusificare prin intermediul instituțiilor de învățământ pe teritoriul ocupat de Imperiul Rus, iar, pe de altă parte, în perioada anilor 1857-1878, perioada în care județele Cahul, Bolgrad și Ismail s-au aflat în componența României, populația românească din sud-vestul Basarabiei a avut posibilitatea să-și dezvolte spiritul național românesc. Consecințele unor atare stări de lucruri sunt, din păcate, vizibile până în prezent.

The reform of primary education in Bessarabia (1864)

The comparative study

(Summary)

Keywords: Reform, primary school, educational system, Bessarabia, Russian occupation, national consciousness

In the period of 1857-1878 Bessarabia, after the Paris Peace Treaty from 1856, knew two forms of administration: the Romanian one in those three southern Bessarabian districts: Cahul, Bolgrad and Ismail, and the Russian occupation in the rest of the country. The primary education

reform in Romania and the Russian Empire in 1864 created favorable conditions for the development of networks of primary schools in Bessarabia to be a positive impact on its social and cultural development.

The establishment of new primary schools also fit the children belonging the native population in the educational process. Up to 1857 in three south Bessarabia counties, and from 1868 in Bessarabia which were under Russian administration, they had limited opportunities to provide to their young generations the necessary primary education.

The national integration process of the southern Bessarabia Romanian had a special role for safekeeping of the Romanian character in the future. At the same time, the enclosing Romanian population from Bessarabia into the Russian educational system also determined the intensification of the Russification process of local population. These phenomena influenced Basarabians formation of the national consciousness, which is currently evident in Moldova, too.